

JAZ SAN'ATI PAYDO BO'LISHINING TARIXIY JARAYONLARI

*O'zDK huzuridagi B.Zokirov nomidagi
Milliy estrada san'ati institutining Estrada
cholg 'u ijrochiligi kafedrasi
o'qituvchisi TeshaboyevAzizjon Axmad og'li*

Annotatsiya: Mazkur maqolada estrada jaz san'ati tarixiy jarayonlari, undagi ommalashgan uslublarning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan ijtimoiy omillar va ularning asoschilari, mohir musiqachilar borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Estrada jaz san'ati, Afro-amerikanacha folklor, klassik jaz, Nyu-Orlean, Chikago jaz, sving, Kanzas-siti uslubi, Bi-bop, kul, progressiv jaz.

Bugungi kunda jamiyatimiz madaniyatining tiklanishi va yangi shakllarda rivoj topishi o'sib kelayotgan yosh avlodga katta ishonch bildirilayotganini – mamlakatning intellektual, kasbiy va ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga barcha resurslar safarbar etilayotganini e'tirof etishimiz joiz. So'nggi yillarda Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotidagi tub o'zgarishlar bosqichlarini boshdan kechirayotgan ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini guvohi bo'lmoqdamiz.

Mamlakatimizda mumtoz musiqamiz shakl va janrlari borasida bilimlar doimiy ravishda isloh qilinib kelmoqda, lekin zamonaviy musiqa, ya'ni jaz, rok va pop musiqa janrlari borasida bunday deya olmaymiz, sababi ular kam o'rganilgan sohalar qatorida qolmoqda.

Jaz – bu XIX-XX asrlar mobaynida AQSHda, Afrika va Yevropa musiqa madaniyatlarining o'zaro qorishuvi natijasida yuzaga kelgan “engil” musiqa qatlamlaridan biri bo'lib, u afrikacha ritmlar va yevropacha garmoniya sintezidir. Jaz musiqiy tilining o'ziga xos qirralari – bu sinkopalangan ritmika va ritmik faktura ijrosi usullarining ajoyib majmuasi – sving; septakkordlar tizimidan tashkil topgan garmoniya; noyob tovushqator – blyuz ladi va improvizatsiya (badiha)dan iborat.

Jaz musiqasining yaralishiga XVII asrdan boshlab Shimoliy Amerika qit'asida hukm surgan qullik davri sabab bo'ldi. Bu esa turli irqiy va etnik xalqlarning madaniy va maishiy hayotining o'zaro qorishuviga olib keladi. Bir biriga tubdan yod bo'lgan Yevropa va Afrika xalqlarining madaniyati integratsiyasi musiqada aksini topdi va jazning yaralishiga zamin yaratildi. Shu davrdan boshlab afroamerikanacha folklor musiqasi shakllana boshlandi.

Jaz negriyancha folklor: mehnat qo'shiqlari, diniy qo'shiqlar – sperichuel, gospel, blyuz; oq qishloq va shahar folklori: kantri, jiga, regtaym, bugi-vugining uyg'unlashuvi asosida yuzaga kelgan. Asta-sekin nafaqat Afrika xalqlari orasida, balki Amerikaning oq tanli aholisi (ispan, ingliz, frantsuz va h.k.) o'rtasida ham

madaniyatlar integratsiyasi yuz berdi. Xalqlararo madaniyat sintezi afroamerikacha madaniyatning, xususan afroamerikacha musiqa madaniyatining paydo bo‘lishiga olib keldi. Mintaqaga keltirilgan qullar o‘zlari bilan turli zarbli cholg‘ular – shu jumladan idiofonlar (qo‘ng‘iroq, shiqqildoq va b.q.), sodda tuzilishga ega bo‘lgan naylar, turli damli cholg‘ular (dengiz chig‘anoqlaridan, hayvonlar shohidan yasalgan) va torli cholg‘ular (banjo)[1]lar kabi musiqiy cholg‘ularni olib kelganlar. Tabiiyki, jaz musiqasining shakllanishida bu cholg‘ular muhim ahamiyatga ega bo‘lgan.

Bugungi kunda professional musiqa qatoridan o‘rin olgan jaz musiqasi XIX asrning ohirida folklor musiqasi ko‘rinishida, XX-asrning boshlarida an’anaviy musiqa ko‘rinishida, XX-asrning 40-yillariga kelib esa professional musiqa toifasiga qo‘shildi.

Albatta, musiqaning bunday rivojini turli xalqlar musiqiy me’rosida kuzatishimiz mumkin. Jaz musiqasi dunyoning turli qismlaridan yaralgan va rivoj topgan turli xalqlar musiqa madaniyati an’analarini o‘zida aks ettirgani uchun ham noyob xisoblanadi. Jaz musiqasi xususida so‘rovnomalar bilan jamiyatimizning turli qatlam, soha vakillaridan fikr yig‘ar ekanmiz, so‘rovnomada ishtirok etgan turli soha apponenrlardan Estrada jaz musiqasi tinglashga yengil, ostida fikr yuritishda ilhomlantiruvchi jo‘shqin, ijrochi uchun esa murakkab degan deyarli bir xil ko‘rinishdagi javoblarni oldik.

An’analar jazning rivojida muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, jaz musiqasining rivojida turli jaz maktablarining shakllanishi, jaz virtuozlarning ijrosiga tahlid qilish va ularning ijrosi asosida yangicha usublarning yaralishi an’anaviy jazning asosi bo‘ldi.

Birinchi rasmiy jaz musiqachilari oq tanli musiqachilar bo‘lgan. 1917 yilning fevral oyida taniqli “Viktor” ovoz yozish firmasining Nyu-Yorkdagi studiyasida Nyu Orleanlik beshta oq tanli musiqachi o‘zlarining birinchi jaz gramplastinkasini yozadilar. Ushbu audioyozuv paydo bo‘lguniga qadar jaz musiqa folklori bo‘lib qolavergan. Magnit tasma chiqarilgach esa u bir necha hafta ichida butun Amerikani hayratga solgan. Audioyozuv afsonaviy “Original dixieland jazz band” guruhiga tegishli bo‘lib, guruh ijrosiga “Diksilend” atamasi beriladi va xanuzgacha bu atama “oq jaz musiqasi”ga nisbatan qo‘llanadi.

Odatda “Nyu-Orleancha jaz” deb, 1900-1917-yillar orasida Nyu-Orlean shahrida jaz ijro etgan musiqachilar uslubiga aytilgan.

Birinchi jaz uslubi uch shakldagi asarlarga asoslangan. Bular – marsh (ko‘proq afrikacha marosim bayramlarida ijro etilgan), regtaym (kreol[2] orkestrlari tomonidan ijro etilgan) va blyuz (negrityan aholisining folklor musiqasi). Asarlar, ayniqsa ochiq havoda ijro etilgan marshlar, kornet, trambon, voltorna, klarnet va fleyta pikkalo. Ritm seksiyada esa baraban, tuba cholg‘ulari yangragan. Binolar ichida ijro etilgan vaqtda esa skripka, fortepiano va kontrabas cholg‘ulari qo‘shilgan. Bugunda jaz ramziga aylangan saksafon esa ancha keyin ihtiroy etilgan. Jazning shakllanish davrida

ijrochilari improvizatsiya tushunchasiga ega emasdilar. Ular tayyor kuy ohangiga biroz bezak bergan holda, yoki invariant shaklida ijro etardilar.

Nyu-Orleancha jazning o‘ziga has hususiyatlari: regtaym sinkopali ritmikasinini “qo‘pol”, bo‘rttirilgan ijrosi, surdina va boshqa moslamalar bilan tovush tembrini o‘zgartirish, kuyni damli cholg‘ular vibratosi bilan yakunlash o‘sha davrlarda paydo bo‘ldi. Vibratoni tez ijro etish natijada asardagi metro-ritm buziladi va kelajakda jazning muhim tashkiliy qismi – svingning paydo bo‘lishiga olib keldi.

Nyu-Orleancha jaz belgilari: sinkopali ritm, jamoaviy improvizatsiya, cholg‘u tovushlariga yangicha tembr berishdir. Nyu-Orleancha jaz asoschilari deb Baddi Bolden, Vili «Bank» Djonson, Djo «King» Oliver, Sidney Beshe, Kid Ori, Lui Armstrong, Kid Rena, Djelli Roll Morton, Alfons Pikularni tilga olsak bo‘ladi.

Menistrel-shoular XIX-asrda AQSHda shakllangan, bunda oq tanli mashshoqlar qora tanli musiqachilarga tahlid qilib, atayin yuzlarini qora rangga bo‘yagan holda qora tanli musiqachilarning ijro jihatlarini, hatti-harakatini o‘hshatgan holda tamoshalar ijro etilar edi. Qizig‘i shundaki, menistrel shoularda keyinchalik qoratanlilar oq tanlilarni o‘xshatishga harakat qilishadi[3;400]. Jiga va regtaym kabi afro-amerika folklori musiqiy oqimlarining menistrel-shoulari namoyishi barcha joylarga tez tarqalib, jazning ommalashuviga zamin yaratdi.

XIX asrning oxirlaridanoq Nyu-Orleandan Sent-Polga Missisipi daryosi bo‘ylab qatnaydigan kema safarlari ommalashib bordi, ularning dastlab dam olish kunlarida, keyinchalik esa butun hafta davomida qatnashi yo‘lga qo‘yildi. 1900 yildan e‘tiboran bu sayr kemalarida Nyu-Orlean orkestrlari chiqishlar qila boshladilarki, ularning musiqasi passajirlar uchun birmuncha yoqimli ko‘ngil yozish turi bo‘lib qoldi. Aynan mana shunday kontsertlar Biks Beyderbek, Jess Steysi va boshqa ko‘plab jaz musiqachilari uchun ijodiy debyut bo‘lib qoldi. Shular qatorida “jaz musiqasi qiroli” Lui Armstrongning ijod qirralari ham sayohat reyslarida charhlandi.

Tadqiqotimiz mazmunini tashkil etuvchi jaz san'ati asoslari bilan tanishish oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga harakat bilan tavsiflangan ketma-ket bosqichlar shaklida amalga oshirilishi turgan gap.

Estrada jaz san'ati bir qarashda qisqa vaqt, atiga bir asr davomida yaralib, rivoj topgan, yangilikka intilish, mukammallashuv yo‘lida sayqal topgan san'at namunasi.

Bugungi kun estrada jaz maktabi borasida so‘z borar ekan kun sayin jadallashib borayotgan ijtimoiy hayot tendensiyalari kabi zamonaviy musiqaga nisbatan ham oldindan aniq bir qolip asosida bashorat berishni imkoni yo‘q. Lekin shuni aniqlik bilan ayta olamizki, rivojlanib borayotgan inson intellekti imkoniyatlari istiqbollari cheksizligiga aminmiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. N.Amanova Jaz va sstrada musiqasi tarixi. T.: -2021y., 4 bet
2. Коллиер Дж. // Становление джаза: <http://www.brassmusic.ru>
3. Сапонов М.А. Менестрели // М.: Классика-XXI, 2004. — 400 с.: ил.
4. Большая российская энциклопедия. Электрон версияси. <https://bigenc.ru/>
5. Конен В. // Рождение джаза. М.. - изд: «Советский композитор», 1984.
6. Абидова Л. История джаза и современных музыкальных стилей: (краткие очерки) Уч. пособие. Ташкент.- изд. «Укитувчи»- 2007.
7. Гилев С. Беседы о джазе .- Ташкент.- изд. «NFL», 2005.
8. Королев О.К. Краткий энциклопедический словарь джаза, рок- и поп- музыки: термины и понятия/ изд. «Музыка».- Москва, 2006, 167с.

